

دانش و پژوهش در علوم تربیتی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)
شماره هفدهم و هیجدهم - بهار و تابستان ۱۳۸۷
صص ۱۶۴ - ۱۴۷

تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت شغلی دبیران مقطع متوسطه شهرستان اصفهان

منصور حقیقتیان^۱ - رسول ربانی^۲ - سهیلا کاظمی^۳

چکیده

مطالعه تأثیر کار بر نگرش‌های افراد از موضوعات مهم جامعه‌شناسی است. از طرف دیگر سرمایه اجتماعی به‌عنوان منابع و پاداش‌هایی که افراد از طریق روابط اجتماعی به‌دست می‌آورند، در چند دهه گذشته مقبولیت گسترده‌ای یافته است، ولی تحقیقات چندانی در ارتباط با تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت شغلی صورت نگرفته است. هدف از نگارش مقاله حاضر، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت شغلی دبیران مقاطع متوسطه شهرستان اصفهان است. به این منظور با بهره‌گیری از آرای صاحب‌نظرانی مانند پوتنام و کلمن در ابتدا به سنجش میزان سرمایه اجتماعی در میان دبیران رسمی نواحی پنجگانه آموزش و پرورش شهرستان اصفهان پرداخته و سپس

*- این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی می‌باشد.

۱- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان (نویسنده مسؤول)

Email: mansour.haghighatian@yahoo.com

۲- دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

۳- کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

چگونگی رابطه و تأثیر آن بر فعالیت شغلی آنان بررسی شده است. در این زمینه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی شامل کیفیت روابط (اعتماددورزی) و کمیت روابط (عضویت‌های گروهی و انجمنی و روابط همیارانه) مورد بررسی و سنجش قرار گرفته‌اند. روش تحقیق از نوع همبستگی و به صورت پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری شامل ۵۴۴۳ نفر دبیران مرد و زن شهرستان اصفهان در سال ۸۶ - ۱۳۸۵ می‌شد که از بین آنان با استفاده از فرمول کوکران، ۳۲۹ نفر به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انتخاب شدند. شیوه جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بود. آلفای کرونباخ فعالیت شغلی ۰/۷۲ و برای سرمایه اجتماعی ۰/۸۵ بود.

نتایج این پژوهش نشان داد که میانگین میزان سرمایه اجتماعی دبیران در یک طیف پنج درجه‌ای از یک تا پنج، ۲/۵۴ (اعتماد برابر با ۳/۰۲ و شبکه ارتباطات برابر با ۲/۱۰) و میانگین میزان فعالیت شغلی آنها برابر با ۲/۷۲ است. در مورد رابطه میان سرمایه اجتماعی و فعالیت شغلی دبیران، یافته‌های این تحقیق نشان داد که سرمایه اجتماعی با ابعاد فعالیت شغلی به ترتیب کیفیت آموزشی فعالیت ($r=0/42$)، میزان فعالیت آموزشی ($r=0/39$) و کیفیت پژوهشی فعالیت ($r=0/28$) رابطه داشته و هر سه مورد نیز معنادار هستند. به‌طور کلی ابعاد گوناگون سرمایه اجتماعی، ۱۹ درصد تغییرات فعالیت شغلی را تبیین کردند.

کلید واژه‌ها: سرمایه اجتماعی، اعتماد، شبکه ارتباطی، فعالیت شغلی.

مقدمه

سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع و ذخایر ارزشمندی است که به‌صورت بالقوه در روابط اجتماعی گروه‌های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد. برخی از این ذخایر که گاه از آنها به عنوان ارزشهای اجتماعی نیز یاد می‌شود عبارت‌اند از: صداقت، سلامتی نفس، همدردی، اعتماد، همبستگی و فداکاری. سرمایه اجتماعی از طریق این منابع کارکنان را در سطوح مختلف خرد، میانی و کلان جامعه آسان، سریع، کم هزینه و مطمئن می‌سازد و بدین وسیله آنان را در رسیدن به اهداف مشترک اجتماعی کمک می‌کند. کشورهای در حال توسعه که می‌خواهند در زمینه توسعه گام بردارند خود را با موانع متعددی روبرو می‌بینند که از آن جمله می‌توان به ناکارآمدی بخش اداری دولتی، پایین بودن سطح اعتماد بین مردم و نیز میان ملت- دولت و ضعف

روحیه مشارکت‌پذیری اشاره کرد. بسیاری از این موارد را می‌توان در چارچوب سرمایه اجتماعی مورد مطالعه قرار داد. هر چند درباره چستی سرمایه اجتماعی دیدگاه‌های متفاوت و گاهی متناقضی وجود دارد و انتقاداتی نیز به مفهوم سرمایه اجتماعی وارد شده، با وجود این تحقیقات بسیار در حوزه‌های گوناگون (مانند آموزش و پرورش، اقتصاد) نشان می‌دهد که گروهها و جوامعی که از سطوح بالاتری از سرمایه اجتماعی برخوردارند، دارای سطوح پایین‌تری از برخی آسیبهای اجتماعی بوده و یا از میزان بالاتری از پیشرفت و توسعه برخوردار هستند، اما در ایران برخی آمار و ارقام درباره بزهکاری و جرایم و برخی تحقیقات از سطوح نسبتاً بالای ابعاد گوناگون سرمایه اجتماعی در بین اقشار متفاوت حکایت می‌کنند (شارع‌پور، ۱۳۸۳؛ مظلوم‌خراسانی و اصغرپور ماسوله، ۱۳۸۴؛ فاتحی، ۱۳۸۳؛ ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳).

کلمن^۱ (۱۹۸۸، ۱۹۹۰) یکی از راههای ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی را ایدئولوژی می‌داند. ایدئولوژی با تقویت نگرش جمع‌گرایی و ترویج روحیه در خدمت کسی یا چیزی غیر از خود بودن، باعث تقویت سرمایه اجتماعی می‌شود. نظام سیاسی از طریق معلمان که وظیفه تعلیم و تربیت نسل جوان را بر عهده دارند می‌تواند در ایجاد ایدئولوژی مناسب در جهت تقویت روحیه جمعی اقدام کند و همچنین با برنامه‌ریزی مناسب برای رفع مشکلات و خواسته‌های فرهنگیان، زمینه‌ساز افزایش اعتماد و سرمایه اجتماعی آنان و درنهایت موجب افزایش کارایی و بهره‌وری نظام آموزشی کشور شود.

بیان مسأله

امروزه به دلیل توزیع بسیاری از کارکردهای خانواده بین دیگر نهادها، مدارس نقش عمده‌ای در تربیت دانش‌آموزان و انتقال ارزشها به آنها داشته و به این منظور، معلمان و دبیران آموزش و پرورش از توان بالقوه بالایی برخوردار هستند. مطالعات مربوط به سرمایه اجتماعی در مدارس، بیشتر در ارتباط با نتایج آموزشی، موارد ترک تحصیل و یا موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان بوده است (مایر^۲، ۱۹۹۹؛ پورتر^۳، ۱۹۹۸؛ سندفور^۴ و دیگران، ۱۹۹۹). علاوه بر این مطالعات مربوط به فعالیت شغلی معلمان (در اصفهان یا

1 – James Coleman

2 – Meier

3 – Portes

4 – Sandefur

در بعضی شهرهای دیگر) بیشتر از دیدگاههای روان‌شناختی و یا سازمانی بوده و موضوع رضایت شغلی معلمان، انگیزش به کار و موضوعات مدیریتی و سازمانی را مورد بررسی قرار داده‌اند (معیدفر و ذهانی، ۱۳۸۴؛ نظریور صمصامی، ۱۳۸۵؛ نجفی، ۱۳۷۸؛ معمار، ۱۳۷۶)، بنابراین مطالعاتی که تأثیر سازه‌های سرمایه اجتماعی را بر ابعاد گوناگون فعالیت شغلی معلمان مورد توجه قرار دهند، کمتر صورت گرفته‌اند.

در این پژوهش فعالیت شغلی معلمان در ارتباط با مفاهیمی همچون اعتماد، عضویت در انجمن‌ها، رفتارهای همیارانه و ارتباطات غیررسمی که مفاهیمی جامعه‌شناختی می‌باشند و به عبارتی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی دبیران را به عنوان عامل اثربخش در میزان و کیفیت فعالیت شغلی آنان نشان می‌دهند، مورد بررسی قرار گرفته است.

دیدگاهها و چارچوب نظری

با توجه به کاربری‌های معاصر از واژه سرمایه اجتماعی، می‌توان آن را در یک منظر تاریخی قرار داد. از نظر پاکستون^۱ (۱۹۹۹: ص ۹۱) سرمایه فیزیکی ابتدا برای تبیین افزایش بهره‌وری اقتصادی در نتیجه تغییر دادن تجهیزات فیزیکی مانند ابزار و ماشین‌آلات و سپس مفهوم سرمایه فرهنگی برای تبیین افزایش کارایی افراد در نتیجه کسب مهارت و آموزش مورد استفاده قرار گرفت. پس از آن اشخاصی چون بوردیو^۲ (۱۹۸۳) و کلمن (۱۹۸۸، ۱۹۹۰) واژه سرمایه اجتماعی را برای اشاره به آن دسته از روابط اجتماعی و هنجارهای اجتماعی که باعث بالا رفتن کارایی افراد و گروه‌ها می‌شوند وارد علوم اجتماعی کردند و سپس اندیشمندان دیگری مانند پوتنام^۳ (۱۹۹۵) و فوکویاما^۴ (۱۹۹۹) آن را در تبیین پدیده‌های گوناگون اجتماعی در سطح جامعه مورد استفاده قرار دادند.^۵ به اعتقاد کلمن سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می‌دهد با استفاده از آن به منافع خود دست یابد. از نظر او منابع اساسی و مهم ایجاد سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از: (۱) ارتباطات فشرده و تنگاتنگ افراد که باعث

1 – Paxton   2 – Bourdieu   3 – Putnam   4 – Fukuyama

۲- برای شرحی مبسوط‌تر از تاریخچه و آرا درباره سرمایه اجتماعی به حقیقتیان، ۱۳۸۵؛ شارع‌پور،

۱۳۸۳؛ ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳ مراجعه نمایید.

افزایش انسجام گروهی، اعتماد و کنترل غیررسمی می‌شود، ۲) وجود ایدئولوژی قوی و با نفوذ، ۳) ساختارهای اجتماعی و سازمانهای انعطاف‌پذیر که در شرایط زمانی و مکانی متفاوت بتوانند کاربری خود را تغییر دهند، ۴) ضمانت‌های اجرایی هنجارهای اجتماعی و گروهی که باعث کاهش هنجارشکنی، افزایش کنترل اجتماعی غیررسمی و اعتماد می‌شود (کلمن، ۱۹۸۸، ۱۹۹۰).

اعتماد که کیفیت روابط اجتماعی را نشان می‌دهد ممکن است در سطوح گوناگون مطرح شود (نوتبوم و سیکس^۱، ۲۰۰۳). مشخص‌ترین سطح آن اعتماد بین افراد است. سطح دیگر آن اعتماد به گروهها و سازمانهاست. یعنی افراد براساس تجربه و اطلاعاتی که از تعهدات اخلاقی و پایبندی به اصول اعضای معمولی تشکیل‌دهنده آن گروه و سازمان دارند، می‌توانند به میزان متفاوتی به آن گروه یا سازمان اعتماد کنند (مانند اعتماد به پزشکان یا دست‌فروش‌ها). گیدنز (۱۳۷۷) معتقد است افراد همچنین می‌توانند نسبت به اعتماد‌پذیری نظام‌های تخصصی یا انتزاعی نظر داشته باشند، مانند اطمینان به اینکه اتومبیل یا تلویزیون آنها خوب ساخته شده است.

از نظر پوتنام در هر گروه و یا جامعه‌ای بر اساس عضویت افراد در انجمن‌ها و یا گروههای گوناگون یا میزان زمانی که افراد صرف دیدار از یکدیگر می‌کنند و یا میزان مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی و مانند آن، سطحی از اعتماد و همدلی و سرمایه اجتماعی تولید می‌شود و این سرمایه اجتماعی بر دیگر وجوه زندگی جمعی از جمله عملکرد مدارس، میزان زمانی که کودکان صرف تماشای تلویزیون می‌کنند، میزان جرایم خشونت‌آمیز، میزان توسعه‌یافتگی و... تأثیر نافذی دارد (پوتنام، ۱۹۹۵، ۲۰۰۱). به نظر پوتنام شبکه‌های ارتباطی نیز افراد را با کسانی آشنا می‌سازد که دارای توانمندی‌ها و کارایی‌های متفاوت هستند و فرد هنگام نیاز می‌تواند از آنها استفاده کند. به همین جهت اعتماد و مشارکت گروهی (یا عضویت در گروههای رسمی و غیررسمی) به عنوان دو شاخص عمده سرمایه اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند.

پیشینه تحقیق

معیدفر و ذهانی (۱۳۸۴) در بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر نارضایتی شغلی معلمان نیشابور بر میزان نیازهای اجتماعی و خودشکوفایی برآورده نشده معلمان تکیه کردند.

نتایج تحقیق، وجود رابطه معنادار بین عضویت در گروهها و فرصت برای کارهای گروهی به عنوان شاخص‌های نیازهای اجتماعی و نارضایتی شغلی معلمان را نشان داد. قلیچلی و مشبکی (۱۳۸۵) با به‌کارگیری مؤلفه مانند روابط شبکه‌ای، اعتماد و اشتراک هنجارها، نقش سرمایه اجتماعی را در ایجاد سرمایه فکری سازمان مورد مطالعه قرار دادند. ابعاد سرمایه فکری شامل سرمایه انسانی مانند توانایی حل مسائل، سرمایه ساختاری مانند راهبردها و سرمایه رابطه‌ای مانند رضایت مشتریان است. نتایج نشان داد که سرمایه اجتماعی بر همه ابعاد سرمایه فکری تأثیر مثبت و معناداری (البته نه زیاد قوی و یکنواخت) داشت.

عرفانیان (۱۳۸۶) در مطالعه نقش سرمایه اجتماعی در موفقیت کارکنان دانشی برق منطقه‌ای استان فارس، نظر کارکنان را نسبت به تأثیر ابعاد گوناگون سرمایه اجتماعی (انعطاف‌پذیری، انتقال‌پذیری، سبزی، کنترل‌پذیری و آنتروپی) بر موفقیت آنان را جویا شد و به این نتیجه رسید که اگرچه میزان سرمایه اجتماعی کارکنان اندکی کمتر از حد متوسط بود ولی تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر موفقیت کارکنان داشت. قوی‌ترین تأثیر سرمایه اجتماعی در بعد انعطاف‌پذیری ($r=0/51$) و ضعیف‌ترین تأثیر در بعد کنترل ($r=0/37$) بود.

حقیقتیان و تربتی (۱۳۸۲) در مطالعه عوامل مؤثر بر کارایی دبیران مقطع متوسطه شهر فلاورجان تأثیر عواملی مانند مشارکت در جلسات گروههای درسی، غیبت از محل کار و تمایل به تغییر شغل را بر کارایی دبیران بررسی کردند. نتایج نشان داد که هر چند تأثیر این عوامل بر کارایی دبیران در مرحله بعد از توانمندی و امکانات مدرسه‌ای قرار داشت ولی تأثیر آن قابل توجه و معنادار بود.

بررسی تحقیقات پیشین نشان‌دهنده تأثیر عموماً مثبت سرمایه اجتماعی بر فعالیت شغلی کارکنان است، ولی باید خاطر نشان ساخت که در این تحقیقات شاخص‌های سرمایه اجتماعی به صورت نظام‌مند و در ارتباط با یکدیگر به کار گرفته نشده و برخی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مانند اعتماد نهادی یا اعتماد تعمیم‌یافته نیز در نظر گرفته نشده‌اند.

روش تحقیق

روش تحقیق این مطالعه پیمایشی است. جامعه آماری ۵۴۴۳ دبیر نواحی پنجگانه آموزش و پرورش شهرستان اصفهان بود که از بین آنها با استفاده از فرمول کوکران، ($d=0/05$ ؛ $P=0/65$ ، بر مبنای مطالعه مقدماتی روی ۵۰ نفر) ۳۲۹ نفر از طریق نمونه‌گیری طبقه‌ای

مورد مطالعه قرار گرفتند. یعنی با استفاده از آمار سازمان آموزش و پرورش تعداد دبیران مرد و زن هر ناحیه مشخص شده و به نسبت آن، تعداد نمونه مرد و زن هر ناحیه به صورت تصادفی ساده انتخاب گردیدند. درصد تعداد دبیران نواحی ۱ تا ۵ در جامعه آماری به ترتیب ۱۱، ۱۸/۱، ۲۴/۱، ۲۵/۳ و ۲۱/۴ بود و درصد تعداد دبیران نواحی ۱ تا ۵ در نمونه انتخاب شده به ترتیب ۹/۱، ۱۸/۶، ۲۶/۸، ۲۵ و ۲۰/۴ بود.

در سنجش سرمایه اجتماعی ابتدا دو شاخص اصلی اعتماد و ارتباطات به ابعاد متفاوتی تقسیم شدند. اعتماد در چهار بعد مطرح و با استفاده از طیف لیکرت، که شامل ۱۳ سؤال ۵ گزینه‌ای (مانند «بیشتر دبیران درستکار و قابل اعتماد هستند» یا «به طور کلی شما به گروه‌های زیر تا چه اندازه اعتماد دارید؟ ... اولیای مدرسه، مسئولان سیاسی کشور، دوستانتان، همسایگان») بود مورد سنجش قرار گرفت. آلفای کرونباخ متغیر اعتماد برابر با ۰/۷۹ بود. ابعاد اعتماد به قرار زیر می‌باشند:

- ۱- اعتماد در حوزه غیررسمی (شخصی) شامل اعتماد به افراد خانواده، خویشان و دوستان
- ۲- اعتماد در حوزه عمومی (تعمیم‌یافته) مثل اعتماد به بیگانگان یا افراد ناآشنا
- ۳- اعتماد در حوزه نهادی مانند اعتماد به نهادهای رسمی حکومت
- ۴- اعتماد در حوزه مدنی مانند اعتماد به نظام‌های تخصصی

مؤلفه دیگر سرمایه اجتماعی ارتباطات است. این متغیر با سه شاخص عضویت انجمنی، رفتار همیارانه و ارتباط به دلیل عضویت‌های گروهی اندازه‌گیری گردید (پاکستون، ۱۹۹۹). در جامعه مورد بررسی، چهار نوع انجمن و گروه موجود (مانند انجمن اولیا و مربیان و یا بسیج) مورد توجه قرار گرفتند. هنجار همیاری با چهار سؤال ۵ گزینه‌ای (مانند همیاری در فراخوان عمومی، کمک به مردم آسیب‌دیده، صدقه دادن و کمک به همسایگان) اندازه‌گیری گردید. علاوه بر عضویت انجمنی و رفتارهای همیارانه، میزان ارتباط گروهی به عنوان یک شبکه غیررسمی روابط با سه سؤال ۵ گزینه‌ای (مانند ارتباط با دوستان، ارتباط با همسایگان و ارتباط به دلیل عضویت‌های گروهی) سنجیده شده است. آلفای کرونباخ متغیر ارتباطات برابر با ۰/۸۰ بود. فعالیت شغلی به عنوان یکی از رفتارهایی که متأثر از سرمایه اجتماعی است، در این مطالعه مورد سنجش قرار گرفته و متغیر وابسته این تحقیق به‌شمار می‌آید. اگر همچنان که پوتنام (۱۹۹۵) تأثیر درونی سرمایه اجتماعی را بر شکل‌گیری روحیه جمعی و رفتارهای مدنی معرفی می‌نماید، میزان و کیفیت فعالیت شغلی را یکی از پیامدهای مدنی سرمایه اجتماعی بدانیم این دو

متأثر از یکدیگر بوده و در کاهش و یا رشد یکدیگر مؤثر می‌باشند. فعالیت شغلی در دو بعد کمیت و کیفیت در نظر گرفته شد. کمیت فعالیت شغلی با ۵ سؤال ۵ گزینه‌ای (مانند میزان ارتباط با اولیای دانش‌آموزان؛ میزان استفاده از سؤالات اضافه یا کتابهای کمک درسی) مورد سنجش قرار گرفت. آلفای کرونباخ کمیت (میزان) فعالیت ۰/۷۷ بود. بعد کیفی فعالیت شغلی نیز از دو جنبه کیفیت فعالیت آموزشی (شامل ۵ سؤال ۵ گزینه‌ای مانند میزان شرکت در کلاسهای ضمن خدمت یا میزان استفاده از وسایل کمک آموزشی بود) و کیفیت فعالیت پژوهشی (شامل سه سؤال ۵ گزینه‌ای مانند میزان استفاده از کامپیوتر و اینترنت در هفته می‌شد) در نظر گرفته شد. آلفای کرونباخ کیفیت فعالیت برابر با ۰/۷۶ بود. آلفای کرونباخ فعالیت شغلی برابر با ۰/۷۲ بود. برای آزمون رابطه بین متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. فرضیه‌های تحقیق به قرار زیر می‌باشند:

- ۱- بین سرمایه اجتماعی دبیران و میزان فعالیت شغلی آنها رابطه وجود دارد.
- ۲- بین سرمایه اجتماعی دبیران و کیفیت آموزشی فعالیت آنها رابطه وجود دارد.
- ۳- بین سرمایه اجتماعی دبیران و کیفیت فعالیت پژوهشی آنها رابطه وجود دارد.

نمودار ۱- مدل نظری تحقیق

یافته‌ها

در این قسمت ابتدا با جدولهای توصیفی ۱، ۲ و ۳ اطلاعاتی درباره نمونه آماری ارائه خواهد شد، سپس در جدولهای ۴ و ۵ فرضیه‌ها مورد آزمون قرار خواهند گرفت. جدول ۱ نحوه توزیع پاسخگویان را بر اساس برخی متغیرها نشان می‌دهد.

جدول ۱- توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب برخی متغیرهای زمینه‌ای

متغیر	فراوانی	درصد
جنسیت	زن	۶۱/۱
	مرد	۳۸/۹
سن	۲۰ تا ۲۹ سال	۲/۴
	۳۰ تا ۳۸ سال	۳۲/۵
	۴۰ تا ۴۹ سال	۴۴/۷
میزان تحصیلات	۵۰ و بالاتر	۱۳/۷
	بدون پاسخ	۶/۷
	کاردانی	۸/۴
	کارشناسی	۲۷
اشتغال همسر*	کارشناسی ارشد	۷۸/۱
	بدون پاسخ	۲۵۷
	بدون پاسخ	۱۱/۵
رشته تحصیلی	شاغل	۲
	غیر شاغل	۶۹/۵
	بدون پاسخ	۲۲/۶
درآمد ماهیانه خانوار	پایه	۷/۹
	تجربی	۱۹/۵
	انسانی	۱۱/۹
	هنر	۵۸/۱
درآمد ماهیانه خانوار	بدون پاسخ	۱۰
	کمتر از ۳۰۰ هزار تومان	۳۲
	۳۰۰۰۰۰ تا ۴۰۰۰۰۰ تومان	۱۰/۶
	۴۰۰۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰۰ تومان	۳۵/۳
درآمد ماهیانه خانوار	۵۰۰۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰۰۰ تومان	۲۵/۸
	بیشتر از ۵۰۰۰۰۰۰ تومان	۲۴/۳
بدون پاسخ	۱۳	۴

* - چون فقط ۲۹۲ نفر متأهل بوده‌اند، درصد پاسخگویان در این مورد بر اساس جمع کل ۲۹۲ نفر محاسبه شده است.

چنانکه ارقام جدول ۱ نشان می‌دهند بیش از ۷۵ درصد پاسخگویان در سنین میانی (۳۰ تا ۵۰ سال) قرار دارند. میزان تحصیلات اکثریت آنان کارشناسی و رشته تحصیلی بیش از نیمی از آنها علوم انسانی است. وضعیت اجتماعی - اقتصادی اکثر آنها متوسط و درآمد ماهیانه بیش از ۶۰ درصد آنها بین ۳۰۰ تا ۵۰۰ هزار تومان است. این مسأله با توجه به اینکه در حدود ۷۰ درصد موارد، هر دو نفر (مرد و زن) شاغل هستند، قابل توجه است. جدول ۲ توزیع فراوانی پاسخگویان را برحسب مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و ابعاد گوناگون هر یک از آنها نشان می‌دهد.

ارقام جدول ۲ نشان می‌دهند که اعتماد در هیچ‌کدام از ابعادش در حد بسیار بالا و یا نزدیک به ۵ نیست و اینکه هنجار اعتماد در میان معلمان که الگوی دانش‌آموزان و مجری تعلیم و تربیت و آموزش هنجارهای مهم جامعه می‌باشند چندان چشمگیر نیست. رقم پایین‌تر اعتماد نهادی و اعتماد تعمیم‌یافته به‌خصوص با توجه به پایین بودن انحراف معیار و در نتیجه یکسانی و شباهت نظر پاسخگویان قابل تأمل است. ارقام جدول ۲ همچنین نشان می‌دهد که در مجموع شبکه ارتباطی معلمان نیز چندان قوی نیست. این مسأله در ارتباط با عضویت انجمنی که یکی از شاخص‌های مهم در تأمین سرمایه اجتماعی است، بیشتر مشهود است. به‌طور مثال بیش از ۵۰ درصد معلمان گزارش کرده‌اند که با انجمن اولیا و مربیان همکاری ندارند. یکی دیگر از شاخص‌های شبکه ارتباطات، ارتباط با گروههای غیررسمی است که نسبت به ابعاد دیگر شبکه ارتباطی، از میانگین بالاتری برخوردار است. با توجه به بیشتر بودن اعتماد شخصی در بین دبیران، بالا بودن ارتباط با گروههای غیررسمی مانند دوستان و خانواده ممکن است نشان‌دهنده محدود بودن شعاع اعتماد و ارتباط در بین دبیران باشد. شاید اینکه معلمان زیاد به تدریس می‌پردازند و تا حدودی درگیر مسائل اقتصادی خانواده هستند، فرصت کمتری دارند تا درگیر فعالیتهای سازمانهای مردم‌نهاد شوند. جدول ۳ نحوه توزیع پاسخگویان را براساس ابعاد فعالیت شغلی نشان می‌دهد.

ارقام جدول ۳ نشان‌دهنده پایین بودن فعالیتهای پژوهشی بین معلمان است. بالاترین رقم مربوط به کیفیت فعالیتهای آموزشی است که مهمترین گویه‌های آن شرکت در کلاسهای ضمن خدمت و استفاده از مطالب علمی جدید بوده است. یکی از گویه‌های کیفیت فعالیت پژوهشی، ساعات مطالعه در طول هفته است که طبق اظهارات پاسخگویان، بین ۲ تا ۱۰ ساعت در هفته نوسان دارد، که به نظر نمی‌رسد خیلی زیاد باشد. جدول ۴ رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و فعالیت شغلی را نشان می‌دهد.

به منظور درک تفاوت‌های هر یک از مدل‌های یاد شده جدول زیر این الگوها را با هم مقایسه نموده است:

جدول ۱- مقایسه سه مدل کنترل اداری، کنترل حرفه‌ای، کنترل اجتماعی مدیریت مدرسه محوری

مدل	هدف	منطق	تصمیم‌گیرنده	نقش انجمن	اعضای انجمن	یافته‌ها
کنترل اداری	افزایش پاسخگویی	توسعه پاسخگویی والدین و سیستم	مدیران مدارس	مشورتی	به خوبی تعریف نشده است	—
کنترل حرفه‌ای	استفاده بهتر از دانش معلمان	استفاده بهتر از تجربه معلمان حرفه‌ای	شورای معلمان	تصمیم‌گیری	معلمان	تأثیر بیشتر بر عمل معلمان
کنترل اجتماعی	بهبود رضایت مشتری	افزایش پاسخگویی والدین و جامعه	والدین و شورای مدرسه	تصمیم‌گیری	اعضای جامعه	توسعه عملکرد معلمان مدرسه

Resource (Pundy Piuy, 2004)

جدول ۴- روابط همبستگی ابعاد سرمایه اجتماعی با فعالیت شغلی و ابعاد آن

مؤلفه‌ها	گویه‌ها	میزان فعالیت (فرضیه ۱)	کیفیت آموزشی فعالیت (فرضیه ۲)	کیفیت پژوهشی فعالیت (فرضیه ۳)
اعتماد	اعتماد شخصی	۰/۲۱۱*	۰/۱۷۳	۰/۱۸۷
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۲	۰/۰۰۱
	اعتماد مدنی	۰/۱۸۱	۰/۱۴۶	۰/۰۷۸
		۰/۰۰۱	۰/۰۰۸	۰/۱۵۹
	اعتماد نهادی	۰/۱۲۰	۰/۰۸۹	۰/۱۱۱
		۰/۰۲۹	۰/۱۰۸	۰/۰۴۴
	اعتماد تعمیم یافته	۰/۲۲۳	۰/۱۶۰	۰/۰۸۴
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۴	۰/۱۳۰
	اعتماد عام	۰/۳۰۳	۰/۳۰۹	۰/۱۸۹
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱
شبکه ارتباطات	عضویت انجمنی	۰/۱۴۳*	۰/۱۳۲	۰/۰۹۴
		۰/۰۰۹	۰/۰۱۶	۰/۰۸۹
	رفتارهای همیارانه	۰/۲۱۹	۰/۲۶۷	۰/۱۹۵
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	ارتباط با گروه‌های غیررسمی	۰/۲۸۵	۰/۳۲۷	۰/۲۳۵
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	شبکه ارتباطات	۰/۳۷۰	۰/۴۰۷	۰/۲۸۷
		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

* ارقام ردیف بالا، ضریب پیرسون و ارقام ردیف زیر آنها، سطح معنادار بودن را نشان می‌دهد.

براساس ارقام جدول ۴ از بین ابعاد اعتماد، اعتماد تعمیم یافته بیشترین رابطه همبستگی را با میزان فعالیت دارد. ابعاد اعتماد دارای رابطه همبستگی با دیگر ابعاد فعالیت شغلی یعنی کیفیت آموزشی و کیفیت پژوهشی بودند. رابطه اعتماد عام با ابعاد فعالیت شغلی به ترتیب میزان فعالیت (۰/۳۰۳)، کیفیت آموزشی فعالیت (۰/۳۰۹) و کیفیت پژوهشی فعالیت (۰/۱۸۹) بود که نشان‌دهنده تأثیر

مستقیم و مثبت اعتماد بر جنبه‌های مختلف فعالیت آموزشی دبیران مقطع متوسطه بود. همچنین نتایج گویای این مطلب است که میزان اعتماد دبیران در افزایش کیفیت آموزشی آنان مؤثر و دارای رابطه مثبت و معناداری است. نتایج جدول ۴ همچنین گویای این نکته است که به‌طور کلی کیفیت فعالیت آموزشی تأثیر قوی‌تر بر میزان فعالیت شغلی داشته و این در حالی است که تأثیر کیفیت فعالیت پژوهشی بر میزان فعالیت شغلی کمتر بود. جدول ۴ همچنین نشان می‌دهد که ارتباط با گروه‌های غیررسمی، رفتارهای همیارانه و عضویت انجمنی به ترتیب بیشترین تأثیرگذاری را بر میزان فعالیت شغلی داشته‌اند. ارتباط با گروه‌های غیررسمی همچنین رابطه قوی‌تری با کیفیت فعالیت آموزشی داشته است. به‌طور کلی، شبکه ارتباطات و ابعاد آن تأثیر مستقیم و مثبت بر کیفیت آموزشی داشت. جدول ۵ رابطه سرمایه اجتماعی هنگامی که دو شاخص آن تلفیق شده‌اند با ابعاد فعالیت شغلی به‌صورت جداگانه نشان می‌دهد. ارقام نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و کیفیت فعالیت آموزشی رابطه مثبت و قوی‌تری وجود دارد. همچنین رابطه بین سرمایه اجتماعی و میزان فعالیت شغلی مثبت و معنادار است و ضریب همبستگی آن (۰/۳۹۷) نشان‌دهنده تأثیر سرمایه اجتماعی دبیران بر میزان کار آنها در کلاس است. رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت فعالیت پژوهشی نیز هر چند نسبت به دیگر ابعاد فعالیت شغلی از ضریب همبستگی (۰/۲۸۰) کمتری برخوردار است، نشان‌دهنده وجود یک رابطه مثبت و معنادار بین این دو است. تمامی ضرایب همبستگی در مورد کیفیت پژوهشی فعالیت، کمتر از ضرایب مشابه در مورد کیفیت آموزشی فعالیت است. بنابراین نتایج بررسی نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و ابعاد فعالیت شغلی رابطه وجود دارد.

جدول ۵- رابطه سرمایه اجتماعی با ابعاد فعالیت شغلی دبیران

متغیر وابسته	فعالیت شغلی	میزان فعالیت شغلی (فرضیه ۱)	کیفیت آموزشی فعالیت پژوهشی (فرضیه ۲)	کیفیت فعالیت پژوهشی (فرضیه ۲)
سرمایه اجتماعی	$r=0/425$	$r=0/397$	$r=0/423$	$r=0/280$
	sig=0/000	sig=0/000	sig=0/000	sig=0/000
	n=325	n=328	n=328	n=325

از آن جایی که فعالیت شغلی دبیران تنها تحت تأثیر سرمایه اجتماعی آنان نیست و از متغیرهای دیگری نیز تأثیر می‌پذیرد از مدل رگرسیون چندگانه برای تعیین میزان تأثیرگذاری سرمایه اجتماعی بر فعالیت شغلی استفاده شد، که ضریب تعیین محاسبه شده (۰/۱۸۹) نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی توان تبیین نزدیک به ۱۹ درصد تغییرات فعالیت شغلی را دارد. در پاسخ به این سؤال که از بین دو بعد سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد عام و شبکه ارتباطات، کدام یک دارای قدرت تبیین بیشتری برای فعالیت شغلی است، باید اظهار داشت که ضریب بتا برای عامل اعتماد ۰/۱۶۷ و برای عامل شبکه ارتباط ۰/۳۳۴ می‌باشد و گویای این است که از بین دو مؤلفه سرمایه اجتماعی، عامل شبکه ارتباطات دارای تأثیر بیشتری بر فعالیت شغلی دبیران بوده است. سطح معناداری در هر دو متغیر مستقل نشان می‌دهد که تأثیر آنها بر فعالیت شغلی معنادار است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف اصلی پژوهش بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و فعالیت شغلی دبیران بوده که رابطه‌ای مثبت و مستقیم فرض شده است. در مجموع یافته‌های تحقیق، همبستگی مثبت و معناداری را میان متغیرهای مستقل و وابسته نشان می‌داد، بدین معنا که هر چه سرمایه اجتماعی در میان دبیران آموزش و پرورش بالاتر باشد با سطوح بالاتری از میزان و کیفیت فعالیت شغلی همراه است. به طوری که تحقیقات گسترده نیز نشان می‌دهد که بهره‌مندی از سطوح عمده سرمایه اجتماعی حتی موجب کاهش نابرابری‌ها و آسیبهای اجتماعی می‌شود (شارع‌پور، ۱۳۸۳).

ضرایب همبستگی نشان‌دهنده تأثیر سرمایه اجتماعی دبیران بر همه ابعاد فعالیت شغلی آنان بوده، به خصوص بین سرمایه اجتماعی و کیفیت آموزشی فعالیت رابطه مثبت و قوی‌تری وجود دارد. به نظر می‌رسد بین نتایج این تحقیق و یافته‌های تحقیقات دیگر میزانی از همخوانی وجود داشته باشد. معیدفر و ذهانی (۱۳۸۴) دریافته بودند که برآورده نشدن برخی نیازهای اجتماعی معلمان نیشابور که از طریق عضویت و مشارکتهای گروهی حاصل می‌شوند، باعث ایجاد احساس محرومیت و بنابراین نارضایتی شغلی در آنها می‌گشت. حقیقتیان و تربتی (۱۳۸۲) نیز یافته بودند که شرکت نکردن در جلسات گروهی تا حدی بر کارایی دبیران شهر فلاورجان اثر منفی گذارده بود. این نتایج با

یافته‌های تحقیق کنونی مبنی بر تأثیرات مثبت و معنادار ارتباطات گروهی بر فعالیت شغلی دبیران سنخیت دارند. شاید این نکته نیز اهمیت داشته باشد که از بین دو مؤلفه سرمایه اجتماعی، تأثیر شبکه ارتباطات معلمان بیشتر است.

با توجه به نتایج مطالعه حاضر که نشان داد تا چه حد اعتماد دبیران و سطح ارتباطات وسیع‌تر آنان در افزایش کیفیت آموزشی فعالیت شغلی آنان مؤثر است، می‌توان به اهمیت وجود سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر کیفیت نظام تعلیم و تربیت جامعه پی برد. سرمایه‌گذاری ملی و کلان از سوی دولت و نظام سیاسی کشور می‌تواند به عنوان مهمترین سازوکار و اولین قدم در جهت افزایش اعتماد و تشویق مردم به مشارکت بیشتر در فعالیتهای جمعی و ایجاد منافعی برای آنان از سوی دولت پیش‌بینی شود. رقم نسبتاً پایین اعتماد نهادی و اعتماد تعمیم‌یافته و پایین بودن عضویت‌های انجمنی و گروهی به‌خصوص در ابعاد اجتماعی، امری مشترک در اکثر تحقیقات مربوط به سرمایه اجتماعی در مطالعات پیشین است که نیاز به آسیب‌شناسی خاصی در این مورد دارد. یافته‌های تحقیق کنونی مبنی بر اینکه سرمایه اجتماعی تنها ۱۹ درصد تغییرات متغیر فعالیت شغلی را تبیین می‌کند نشان می‌دهد که فعالیت شغلی دبیران از متغیرهای دیگری نیز تأثیر می‌پذیرد. برای مثال نتایج نشان داد که با توجه به اینکه در اکثر خانواده‌های دبیران، هر دو نفر خانواده شاغل بودند، با وجود این وضعیت اقتصادی بخش قابل‌توجهی از آنها خیلی خوب نیست. گذران امور در کلان‌شهری مانند اصفهان با درآمد حدود ۴۰۰ تا ۵۰۰ هزار تومان در ماه چندان آسان نیست. همچنین با توجه به اینکه بیش از نیمی از پاسخگویان بیشتر از ۴۰ سال سن دارند می‌توان بیان کرد که از سابقه کاری نسبتاً زیادی برخوردار باشند، از طرف دیگر میزان تحصیلات حدود ۱۲ درصد آنان بیشتر از کارشناسی است. شاید اگر امکانات و مشوق‌های بیشتری برای ادامه تحصیل در اختیار آنان گذارده شود، بتواند انگیزه‌های آنان را فعال سازد. سطوح پایین اعتماد و ارتباط در این مطالعه، ضعف نظام آموزش و پرورش را که عهده‌دار تعلیم و تربیت نوجوانان و جوانان است، نشان می‌دهد و نیاز به همدلی میان کارکنان این سازمان با برنامه‌ریزی به‌منظور رفع مشکلات و خواسته‌های آنان و سرمایه‌گذاری بیشتر دولت در این بخش ممکن است از تداوم این وضعیت جلوگیری نماید. این مسأله با عنایت به اینکه نزدیک هشتاد درصد دبیران زیر پنجاه سال دارند، اهمیت بیشتری

می‌یابد چون نشان می‌دهد که فرصت برای بازدهی سرمایه‌گذاری روی آنها وجود دارد. البته اگر به جنبه‌ها و مؤلفه‌های مختلف سرمایه اجتماعی همچون اعتماد، باورها، مشارکت اجتماعی، شبکه و ارتباط توجه شود، نشان می‌دهد فقط توجه به یک مؤلفه نمی‌تواند چندان کارگشا باشد و حتی توجه بیش از اندازه به یک مؤلفه موجب کاهش سرمایه اجتماعی و تضعیف سایر مؤلفه‌ها می‌شود، بنابراین تأثیر سرمایه اجتماعی چند علیتی و چند مؤلفه‌ای است و حتی به ابعاد سه‌گانه جامعه، سیاست و بازار نیز باید توجه داشت. فعالیتهای آموزشی معلمان بدون در نظر گرفتن پایگاه اجتماعی آنان از نظر جامعه، سیاستگذاری‌ها و شرایط اقتصادی امکان ندارد. از این‌رو از چند نظر می‌توان به تقویت اثربخشی سرمایه اجتماعی در امور آموزش پرداخت، از یک‌سو روابط شبکه‌ای و درونی مثل اعتماد، باور، ارتباط و از سوی دیگر لحاظ نمودن جایگاه و پایگاه اجتماعی و برنامه‌ریزی‌های کلان و موقعیت اقتصادی عاملان کنش (معلمان) و شرایط اقتصادی جامعه.

منابع

- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری. (۱۳۸۳)، *توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران*، تهران، نشر نی.
- حقیقتیان، منصور. (۱۳۸۵)، «سرمایه اجتماعی: تعاریف و ابهامات»، *فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر*، سال اول، شماره اول.
- حقیقتیان، منصور و فریدون تربتی. (۱۳۸۲)، «بررسی عوامل مؤثر بر کارایی دبیران مقطع متوسطه شهر فلاورجان»، *فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی آشتیان*، ۱۳، بهار و تابستان.
- شارع‌پور، محمود. (۱۳۸۳)، «ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای اجتماعی حاصل از فرسایش آن»، *مسائل اجتماعی ایران*، تهران، انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- عرفانیان، مهدیه. (۱۳۸۶)، «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در موفقیت کارکنان دانشی برق منطقه‌ای فارس»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان.
- فاتحی، ابوالقاسم. (۱۳۸۳)، «تأثیر سرمایه اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان شهر تهران در سال ۱۳۸۲»، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.

قلیچ‌لی، بهروز و اصغر مشبکی. (۱۳۸۵)، «نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه فکری سازمان (مطالعه دو شرکت خودروسازی ایرانی)»، *فصلنامه دانش مدیریت*، سال ۱۹، شماره ۷۵، زمستان.

کلمن، جیمز. (۱۹۹۰)، *بنیاد نظریه اجتماعی*، ترجمه منوچهر صبوری، (۱۳۷۷)، تهران، نشرنی. گیدنز، آنتونی. (۱۹۹۰)، *پیامدهای مدرنیت*، ترجمه محسن ثلاثی، (۱۳۷۷)، تهران، نشر مرکز. مظلوم خراسانی، محمد و احمد رضا اصغریور ماسوله. (۱۳۸۴)، «سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن»، *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، دانشگاه فردوسی مشهد. معمار، محمدعلی. (۱۳۷۶)، «بررسی موضوع کنترل و تیپ شخصیت دبیران مدارس راهنمایی شهر اصفهان، با رضایت شغلی آنان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس. معیدفر، سعید و قربانعلی ذهانی. (۱۳۸۴)، «بررسی میزان نارضایتی شغلی معلمان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مطالعه موردی: معلمان شهر نیشابور)»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ششم، شماره ۱.

نجفی، حسین. (۱۳۷۸)، «بررسی رابطه بین جو سازمانی و رضایت شغلی دبیران در شهر اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم. نظریورصمصامی، پروانه. (۱۳۸۵). «رابطه ویژگیهای شخصیتی معلمان با رضایت شغلی آنان در سه مقطع تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه در شهرستان مسجدسلیمان»، *دانش و پژوهش در علوم تربیتی*، دوره سوم، شماره دهم و یازدهم.

Bourdieu, Pierre. (1983). "The Forms of Capital". PP 241–58 in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, by John G. Richardson. New York: Greenwood press

Coleman, James S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital" *American Journal of Sociology* V 94. supplement P.s 95 – s120

Fukuyama, Francis. (1999). "Social Capital and Civil Society" from: external/pubs/ft/seminar/1999/reformes/fukuyama.htm, www.imf.org/

Meier, Ann, (1999). "Social Capital and School Achievement Among Adolescents" from: <http://www.ssc.wis.edu/cde/cdewp/99-18.pdf>

- Nooteboom, Bart and Frederique Six. (2003). *The Trust Process in Organization*. Cheltenham,UK: Elgar publishing Co.
- Paxton, Pamela. (1999). "Is Social capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment" *American journal of Sociology*, V 105, NO 1, PP 88 – 127 .
- Portes, Alejandro. (1998). "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology" *Annual Review of Sociology*. N 24 , PP 1 – 24 .
- Putnam, Robert D. (2001). "Social Capital Measurement and Consequences" *Isuma*, V 2 . N 0 – 1 .
- Putnam, Robert D. (1995). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital". *Journal of Democracy* V 6 , N 1, PP 65 – 78 .
- Sandefur, Gary., Ann Meier, and Pedro Hernandez. (1999). "Families, Social Capital and Educational Continuation" from:
<http://www.ssc.wise.edu/cde/cdewp/99-19.pdf>. visited:12/12/2007

تاریخ وصول: ۸۷/۳/۷

تاریخ پذیرش: ۸۸/۲/۸